

**NASTANAK I RAZVOJ VISOKOŠKOLSKIH I NAUČNIH
USTANOVA U BOSNI I HERCEGOVINI NAKON DRUGOG
SVJETSKOG RATA**

(1945–1958)¹

**ORIGIN AND DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION AND
SCIENTIFIC INSTITUTIONS IN POST WW II BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

(1945-1958)²

Sažetak

Glavni izazov i naučni napredak koji ovaj rad nosi je taj što je nastanak i razvoj visokoškolskih i naučnih institucija u Bosni i Hercegovini malo poznato područje u sklopu procesa razvoja i institucionalizacije nauke kao jako bitne dionice u izgradnji Bosne i Hercegovine u prelomnim etapama zaokruživanja njene državnosti. U takvim okolnostima otvaranje Univerziteta u Sarajevu 1949. godine predstavljalo je izuzetno značajnu naučnu, obrazovnu, kulturnu i društvenu tekovinu u razvoju BiH. Jedna od najbitnijih razvojnih faza je okarakterisana višim stepenom razvitka visokoškolskih i naučnih ustanova i naučnog života u BiH. U ovom su vremenu stvorene najvažnije nastavno-naučne institucije, fakulteti, više i visoke škole, instituti i zavodi, objedinjeni u Univerzitet. Ova činjenica predstavljala je važan događaj u kulturnom i naučnom preobražaju BiH, ali i jednu od bitnih konstituenti njene državnosti. Time je Univerzitet postao središte obrazovanja, istraživanja i naučnog stvaranja. Nauka je ovim postala faktor opšteg napretka i imala je snažnog udjela u prevladavanju zaostalosti i prerastanju BiH u srednje razvijenu zemlju.

1 Ovaj rad rezultat je istraživanja obavljenih za izradu doktorske disertacije, koja je pod naslovom *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini (1945–1948)* odbranjena 11. 11. 2004. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Rukopis je objavljen 2007. godine u Sarajevu.

2 This paper is the result of researches done during the work on PhD thesis entitled: *Science Institutionalizing in Bosnia and Herzegovina (1945-1958)*, defended on 11/11/2004 at the Faculty of Philosophy in Sarajevo. In 2007, its manuscript was published in Sarajevo.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Univerzitet u Sarajevu, fakulteti, instituti, zavodi, obrazovanje, istraživanje, naučni razvoj, naučna djela, kadrovi*

Summary

The main challenge and scientific contribution of this paper is that the establishing and development of academic and scientific institutions in Bosnia and Herzegovina is obscure area within the process of development and institutionalization of science as a highly important part in the construction of Bosnia and Herzegovina during the crucial stages of its statehood's establishment. In such circumstances, the opening of the University of Sarajevo in 1949 stood for a rather significant scientific, educational, cultural and social achievement in the development of B&H. One of the most important developmental phases is characterized by a higher degree of development of higher education and scientific institutions and scientific life in B&H. In this period, the most important educational and scientific institutions, faculties, two year and four-year colleges and institutes which subsequently merged into the University. This fact was an important event in cultural and scientific transformation of B&H, but also one of the most important constituent of its statehood. In this way, the University had become a center of education, science and research. Science become a factor of general progress and had its share in overcoming underdevelopment and transformation of B&H in the middle income countries.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, University of Sarajevo, faculties, institutes, education, research, scientific development, scientific works, human resources.*

Proces stvaranja i razvoja visokoškolskih i naučnih ustanova u Bosni i Hercegovini nije do sada bio predmet obrade naše historiografije. Kako je to jedno od značajnih pitanja našeg opšteg razvitka, izuzetno je važno njegovo cjelovito istraživanje i obrada. Visokoškolske i naučne institucije se u Bosni i Hercegovini prvi put u njenoj povijesti formiraju tek nakon Drugog svjetskog rata. Ovo zaostajanje za drugim zemljama je iz više razloga i oni govore u kakvom se položaju BiH nalazila u raznim sistemima i pod raznim osvajačima, kao i o tome kakvi su bili ciljevi i metode tih režima koji nisu bili bosanski. Posljedice su bile te da je BiH bila zaostala u svakom pogledu.

Takvo stanje potrajalo je do kraja Drugog svjetskog rata. Sa 1945. godinom nastupile su radikalne promjene u društvu. Nastala je situacija potpuno različita od ranijih perioda. Umjesto građanskog, formiralo se jedno novo društvo. Zemlja koja je upravo izašla iz rata, pored niza problema koji su se morali odmah rješavati, imala je i onaj stvaranja visokoškolskih i naučnih ustanova. Starih institucija nije bilo, a nove se nisu osnivale po modelu beogradskih, zagrebačkih i ljubljanskih između dva svjetska rata.

Stoga je bilo neophodno utvrditi: kako su se osnivale ove ustanove počevši od 1945, na kom principu i kako je tekao proces njihovog organiziranja, kako je društvo u tom vremenu gledalo na njihovo osnivanje, koje su to ustanove bile prioritetne za BiH, jer su potrebe života nalagale hitno osnivanje istih, na koji način i odakle je regrutiran prvi nastavni i naučni kadar, kakva je bila njegova struktura po akademskom stepenu obrazovanja, šta pokazuje analiza kvaliteta kadra.

Proces stvaranja visokoškolskih i naučnih ustanova u BiH nakon Drugog svjetskog rata može se posmatrati kroz dvije razvojne faze: 1. od 1945. do 1951. i 2. od 1951. do 1958. godine. Prva faza ovog procesa odvijala se u znaku obnove i izgradnje zemlje, odnosno izvršenja prvog petogodišnjeg plana. Statistički gledano, rezultati postignuti u tom vremenu doveli su BiH na pozicije kakve je imala 1940. godine. Time su bili stvoreni polazni osnovi da se započne sa procesom stvaranja visokoškolskih i naučnih ustanova. Istovremeno, događanja u vezi sa rezolucijom Informbiroa stavila su Bosnu i Hercegovinu pred velika iskušenja. U takvim okolnostima jedini izlaz bilo je okretanje vlastitim snagama i mogućnostima, pa je uslijedilo otvaranje Univerziteta u Sarajevu 1949. godine. Riječ je o izuzetno značajnoj naučnoj, obrazovnoj, kulturnoj i društvenoj tekovini u razvoju BiH. Stvaranjem vlastitih visokoškolskih ustanova željelo se što neposrednije uticati na broj i kvalitet stručnjaka potrebnih zemlji. Ovim su nauka i naučni rad dobili više mogućnosti i prostora za svoje djelovanje.

Karakteristike druge razvojne faze jesu te da je ostvaren viši stupanj razvoja visokoškolskih i naučnih ustanova i naučnog života, da su udareni temelji najvažnijim nastavno-naučnim institucijama, fakultetima, višim i visokim školama, institutima i zavodima objedinjenim u Univerzitet.

Vlastiti Univerzitet značio je da je BiH ostvarila jednu od bitnih konstituenti svoje državnosti. Univerzitet je postao središte obrazovanja, istraživanja i naučnog stvaranja. Uz obrazovni proces odvijao se i onaj nastanka naučnih djela. U naučnim ustanovama djelovao je relativno veliki broj naučnih radnika. Kao faktor opšteg napretka nauka je imala značajnog udjela u prevla-

davanju zaostalosti i prerastanju BiH u srednje razvijenu zemlju. Do 1958. godine stvorena je i razvijena osnova koja će u kasnijem vremenu poslužiti za stvaranje jake mreže visokoškolskih i naučnih institucija.

Rekonstrukcijom nastanka, razvoja i dostignuća visokoškolskih i naučnih institucija u BiH došlo se do zaključka da je posljedica institucionalizacije ovih ustanova bilo stvaranje bosanskohercegovačke nauke. Ovaj je proces u BiH bio specifičan jer do 1945. godine, osim Zemaljskog muzeja, ovih institucija nije bilo.

Nauka se u BiH počela razvijati tek sa dolaskom austrougarske uprave. Predstavnici ove okupacione vlasti su kulturni i naučni razvitak BiH usmjerili u pravcu koji je bio u skladu sa interesima i ciljevima njene dugoročne politike na ovom dijelu Balkana. Osnivanjem Muzejskog društva, Zemaljskog muzeja (koji postaje središte naučnoistraživačkog rada), Instituta za istraživanje Balkana, BiH je ušla u krug evropske nauke. Istraženo je sve što je moglo biti osnova za eksploataciju rudnog blaga, voda, drveta, gradnju puteva i željeznica. Iz političkih razloga nije se dopuštalo osnivanje visokih škola i univerziteta s obrazloženjem da isti nije Bosni potreban.

Osnovni preduslov institucionaliziranja prosvjete, školstva, nauke, kulture, pismenosti nije u vremenu austrougarske okupacije BiH riješen. Između dva svjetska rata nije bilo značajnijih promjena po ovom pitanju. Država je svojim izdvajanjima za prosvjetu doprinosila i održavala neravnopravnosti. Osnovana je Visoka šerijatsko-sudačka škola (1937) i Visoka škola za planinsko gazdovanje (pred Drugi svjetski rat). Bosanskohercegovački studenti su i dalje studirali uglavnom u Beogradu i Zagrebu.

Drugi svjetski rat donio je sa sobom uništavanje osnovnih i srednjih škola. U ratnim okolnostima težište rada je postavljeno na osnovne oblike školovanja uz postepeni prelaz na dalje stupnjeve. Djelovanje ZAVNOBiH-a u ratu bilo je usmjereno ka tome da BiH iz rata uđe u mirnodopski život optimalno pripremljena kako u pogledu organizacije vlasti, tako i u pogledu njenog praktičnog funkcioniranja na polju obnove i izgradnje. Pitanje nepismenosti i formiranje visokoškolskih i naučnih ustanova bilo je odloženo.

Krajem aprila 1945. godine BiH je bila oslobođena, ZAVNOBiH je pretvoren u Narodnu skupštinu, a Skupština je donijela Zakon o Narodnoj vladi NRBiH, što je bilo od historijskog značaja za njene narode. Vlada je pred sobom imala sljedeće zadatke: obnova i izgradnja zemlje, obnova preduzeća, pokretanje proizvodnje, obnova pokidanog saobraćaja, pomoć selu, obnova naselja, pitanje gladi, tj. ishrane stanovništva. Sve su to bili krupni i složeni

zadaci koji su se morali rješavati odmah, pod hitno, istovremeno, bez odlaganja. Uz mobiliziranje cjelokupnog stanovništva, masovni dobrovoljni rad, izvršena je obnova privrede, saobraćaja, poljoprivrede. Donošenjem Ustava NR BiH izgradnja bosanskohercegovačke državnosti bila je dovršena.

Pitanje stvaranja visokoškolskih i naučnih ustanova bilo je od izuzetnog značaja za BiH. Najznačajnije za rad ovih ustanova bilo je pitanje kadrova. Ove su se ustanove osnivale jer je od broja kadrova i od njihove stručnosti ovisio umnogome tempo čitavog privrednog i društvenog razvitka zemlje. Sagledavajući potrebe u kadrovima Vlada NR BiH je donosila odluke o osnivanju pojedinih naučnih ustanova: fakulteta, instituta, zavoda. U početku je razvoj ovih ustanova bio usmjeren na univerzitetski centar Sarajevo. Osnivanjem Naučnog društva NR BiH 1951. godine izražena je bosanskohercegovačka društveno-politička individualnost u okviru FNRJ. Naučno društvo postalo je najviša kompleksna naučna institucija. Naučnom radu, kao jednoj od osnovnih poluga uspješnog razvitka zemlje dat je još veći značaj.

Posljedice sukoba sa Informbiroom bile su privredna i politička blokada i vojni pritisak. Prilagođavanjem plana novonastalim okolnostima došlo je do reduciranja na jednoj, i pojačane izgradnje objekata vojne industrije na drugoj strani. Premještanjem vojne industrije u BiH, njen stvarni ekonomski razvitak počeo je zaostajati.

I pored toga period izvršenja prvog petogodišnjeg plana 1947–1951. karakterišu značajni rezultati na svim područjima društvenog života. Podignuti su industrijski objekti, izgrađena saobraćajna, naročito željeznička mreža, prošireni, rekonstruirani i izgrađeni novi kapaciteti. Došlo je do brzog porasta zapošljavanja kao i do zapaženog razvoja društvenih djelatnosti.

Rješavanje problema obrazovanja i kadrova odvijalo se uz istovremeni razvoj osnovnog, srednjeg, višeg i visokog školstva zbog velikih potreba za gotovo svim profilima visokoobrazovanih kadrova. Izuzetno značajno u tom vremenu bilo je formiranje prve visokoškolske ustanove u BiH Više pedagoške škole u Sarajevu, kasnije u Mostaru i Banjoj Luci. Osnivanje Pravnog i Medicinskog fakulteta, Visoke poljoprivredne škole za planinsko gazdovanje (iz koje je izrastao Poljoprivredno-šumarski fakultet), Veterinarskog, Građevinskog, Filozofskog i Ekonomskog fakulteta značilo je izrastanje i razvoj Univerziteta u Sarajevu, a stvaranje Univerziteta značilo je da je postignut viši stupanj razvoja ovih institucija, da je omogućen razvoj naučnog rada. Institucionaliziranje visokoškolskih i naučnih ustanova bilo je pitanje države, jer ni Austro-Ugarska, ni Jugoslavija između dva svjetska rata, o NDH da se i ne govori, nisu Bosni i Hercegovini dozvolili da ima svoje institucije.

U poredo sa obnovom zemlje izrađen je opštedržavni petogodišnji plan ukupnog, posebno privrednog razvitka FNRJ. Osnovni cilj plana bilo je pretvaranje zemlje iz agrarno zaostale u naprednu i razvijenu industrijsku zemlju, ekonomska samostalnost, podizanje opšteg blagostanja, a u cilju podizanja nauke zadatak je bio razviti naučne ustanove. Na bazi ovog plana i na njemu zasnovanim zadacima Narodna skupština NRBiH je donijela Zakon o petogodišnjem planu NRBiH. Polazeći od objektivnih okolnosti, planom su postavljeni zadaci koje BiH mora u tom periodu ispuniti, a riječ je o opismenjavanju, otvaranju Filozofskog fakulteta, Viših pedagoških škola, razvijanju instituta, muzeja, naučnom ispitivanju BiH, naročito njene prošlosti. Za podizanje kadrova u industriji i naučnoistraživačke radove investirale se 409 miliona dinara. Naučna istraživanja bila su tim planom definirana prema granama privrede.

Od 1947. do 1951. godine postignuti su značajni rezultati na svim poljima društvenog života i oni su bili osnova opšteg, a naročito privrednog razvitka. Brz industrijski razvoj, značajan razvoj društvenih djelatnosti omogućili su stvaranje uslova za dalje, mnogo dinamičnije kretanje društva.

Snažan zamah razvoja visokoškolskih i naučnih ustanova uslijedio je nakon V kongresa KPJ. U programu ovog kongresa, a u vezi s podizanjem prosvjete i kulture, osnovni cilj bio je pomaganje svestranog razvitka nauke. Da bi se to ostvarilo postavljeni su zadaci: podizanje univerziteta i visokih škola, unapređenje i proširenje djelatnosti naučnih ustanova, obezbjeđenje povoljnih materijalnih uslova za rad naučnih radnika.

U narednih nekoliko godina smjelije se pošlo putem razvoja kulturnog i naučnog života. Uslijedio je razvoj visokoškolskih i naučnih ustanova, postignuta su značajna dostignuća u pojedinim granama nauke, ostvarene su mnogobrojne veze i sporazumi o naučnoj saradnji sa velikim brojem zemalja. Naročito je napredovao naučni rad u oblasti tehnike, medicine, prirodnih nauka, dok su društvene nauke bile u zaostatku. Pretvaranje nauke u relativno samostalan društveni podsistem započeo je u FNRJ 1946. godine formiranjem saveznog, a potom republičkih komiteta za fakultete i visoke škole. Ovi su komiteti rješavali svu tekuću problematiku razvoja visokoškolskih i naučnih ustanova.

U BiH su se relativno brzo izgrađivale i jačale visokoškolske i naučne institucije, što se vidi i iz pregleda njihovih ciljeva i zadataka. Ovo je značajno zbog toga jer se radi o vrstama visokoškolskih i naučnih djelatnosti koje se zbog toga što su bile neophodne u njenom razvoju, po prvi put formiraju i izučavaju u BiH.

Prvi pregled visokoškolskih i naučnih ustanova u BiH je iz 1949. godine. Tada je postojala i naučnim radom se bavila 21 ustanova (u ovaj broj nisu uvršteni instituti i zavodi pri fakultetima). BiH je 1950. imala sedam naučnih društava (Društvo historičara, Društvo geografa, inženjera, arhitekata itd.). Hronologija osnivanja visokoškolskih i naučnih ustanova po godinama izgledala je ovako: 1945. osnovano je šest, 1946. (devet), 1947. (16), 1948. (12), 1949. (2), 1950. (8), 1951. (2), 1952. (7), 1953. (7), 1954. (tri), 1955. (0), 1956. (jedna), 1957. (0), što je ukupno 73.

Univerzitet su dobili: Zagreb 1874, Beograd 1905, Ljubljana 1919, a Sarajevo 1949. godine. Društveni napredak i industrijalizacija BiH zavisili su od razvoja sistema obrazovanja. Po završetku početnog procesa institucionalizacije osnovnog i srednjeg školstva, na red je došlo osnivanje fakulteta. Podaci o vremenu osnivanja odnosno početka rada ovih ustanova pokazuju da je cilj stvaranja bilo otklanjanje nerazvijenosti, smanjivanje historijski naslijeđene ekonomske i kulturne zaostalosti.

Stvaranjem vlastitih visokoškolskih institucija željelo se stvoriti vlastitu inteligenciju, vlastiti intelektualni kapacitet. Zahvaljujući naglom razvoju visokoškolskih i naučnih ustanova u prvih petnaestak godina nakon rata stvorena je polazna osnova za naučnoistraživački rad. Institucije za istraživanja u poljoprivredi, vodoprivredi, za geološka istraživanja formirane su od 1947. do 1951. godine a u vezi sa ubrzanom izgradnjom zemlje i potrebom za stručnjacima u tim granama privrede.

Privredni, politički i vojni pritisak IB-a doveli su izvršenje petogodišnjeg plana u pitanje. Stoga su poduzete sve mjere da se plan prilagodi novim uslovima. Ključno je bilo oslanjanje na vlastite snage. U slučaju napada na Jugoslaviju koncentracija svih snaga bila bi u BiH, zbog njenog geostrateškog položaja, zaliha željezne rude, uglja, drveta, vode. Uslijedilo je izmještanje vojno-privrednih kapaciteta iz Srbije i podizanje novih u BiH. BiH je postala veliko gradilište. Hiljade ljudi sa sela bez škole i kvalifikacija dolaze u gradove, zapošljavaju se u gradskoj privredi. U određenom smislu to je bila privredna reanimacija BiH i to s aspekta zapošljavanja i brže izgradnje lokalne infrastrukture.

U cjelini, to i nije bio veliki napredak za BiH, jer je vojna privreda bila centralistički organizirana, te su s aspekta planiranja, distribuiranja i koncentriranja dohotka sve novostvorene vrijednosti završavale u Beogradu. Za BiH je to značilo dolazak i dominaciju srpskih kadrova iz BiH i Srbije, te pomjeranje srpske populacije unutar BiH iz pasivnih u industrijski razvijena područja. Politika hladnog rata imala je značajne posljedice na razvoj i strukturu bo-

sanskohercegovačke privrede, posebno njenu bazičnu i vojnu industriju, pa je od vremena sukoba sa IB-om BiH dobila strateški značaj i u pogledu razvoja vojne industrije.

Cilj savezne i republičke vlade bio je stvoriti od BiH centar teške industrije. Zemlje istočnog bloka prekinule su političke, partijske, državne, privredne odnose sa Jugoslavijom. Cjelokupna privredna saradnja je presječena, a razvoj privrede, društvenih djelatnosti pa i nauke zavisio je od kredita iz inostranstva, koje je započelo tek 1957. godine. Izmjene petogodišnjeg plana znatno su se odrazile na stvarni ekonomski razvoj BiH u periodu nakon 1948. godine, a posljedica je bilo zaostajanje.

Kako su potrebe za visokoobrazovanim kadrom bile jako izražene, već od 1945. godine, uprkos izvjesnim skeptičkim gledištima, pa i otvorenim protivljenjima, krenulo se uporedo na razvoj osnovnog, srednjeg i visokog školstva. Na Univerzitetu i u naučnim ustanovama, u velikim radnim organizacijama u privredi, okupljen je relativno veliki broj naučnih radnika. Razlozi disperzije, odnosno osnivanja zavoda i instituta u Banjoj Luci, Mostaru, Tuzli i Zenici bili su praktične prirode. Iako je koncentracija naučnog kadra u njima bila manja, u ovim su se ustanovama ostvarivali rezultati naučnih istraživanja. Karakteristika razvoja visokoškolskih i naučnih ustanova bilo je postepeno osnivanje istih, a u okviru NR BiH. Ovaj proces nije se odvijao bez teškoća.

Prvi propis u BiH o visokom školstvu bio je Zakon o Višoj pedagoškoj školi u Sarajevu krajem 1945. godine. Ova škola je početak višeg i visokog školstva u BiH. Prvi nastavnici regrutirani su iz redova najboljih prosvjetnih kadrova u BiH. Izabralo ih je Ministarstvo prosvjete na osnovu prikupljenih podataka i saznanja. Nakon toga osnovani su Medicinski, Pravni fakultet i Savezna visoka škola za planinsko gazdovanje u Sarajevu. Donošenje zakonskih propisa o ovim ustanovama potvrda je razvoja ove oblasti. Uredba o prosvjetno-naučnoj struci donesena je 1947. godine i njome su određena zvanja univerzitetskih nastavnika i saradnika.

Univerzitet kao najviša naučna institucija u BiH imao je zadatak da izgradi kadar stručnjaka i da podigne kadar naučnih radnika. Naučni rad bio je jedan od primarnih zadataka Univerziteta. Razvojni put bosanskohercegovačkih fakulteta imao je dvije razvojne faze: od osnivanja do 1951, u kojoj su riješena organizaciona pitanja i od 1951. do 1958. godine, u kojoj su u potpunosti mogli da se posvete naučnom radu.

Materijalna sredstva za rad Univerziteta i fakulteta bila su dio budžeta NR-BiH, a osiguravala ih je društvena zajednica. Univerzitetom su upravljali Uni-

verzitetski savjet (u čijoj je nadležnosti bilo donošenje statuta, potvrđivanje izbora nastavnika), Univerzitetska uprava (koja je birala rektora, prorektora, dekane, predlagala statut, birala nastavnike) i rektor. Za koordinaciju i organiziranje nastave na fakultetima postojale su katedre. Univerzitet i fakulteti imali su svoje institute, zavode, naučne seminare, katedre, klinike, laboratorije, ogledna dobra, ogledne i eksperimentalne stanice, naučne biblioteke. Rezultati naučnog rada objavljeni su u stručnim časopisima i posebnim edicijama.

Kada je osnovan, Univerzitet je imao:

- 1949. – četiri fakulteta, 109 nastavnika i saradnika i 1181 studenta,
- 1950. – 211 nastavnika,
- 1950/1951. – šest fakulteta i 2362 studenta,
- 1952/1953. – 167 nastavnika, 138 asistenata, 182 honorarna nastavnika,
- 1953. – sedam fakulteta, 393 profesora, docenta i asistenta, 102 fakultetske institucije-instituta i zavoda,
- 1954. – 130 asistenata i 167 stalnih nastavnika,
- 1956. – 200 stalnih nastavnika, 175 asistenata i 5.000 studenata.

Opšti zakon o univerzitetu u Jugoslaviji donesen 1954. godine, značio je sređivanje prilika na univerzitetu, dobivanje više profesora i asistenata, više radnog prostora i nastavnih sredstava, a sve s ciljem unapređivanja nauke, pomaganja privrednog, kulturnog i opštedruštvenog razvitka. Zakon o Univerzitetu u Sarajevu iz 1956. godine definirao ga je kao zajednicu fakulteta koji su naučne i najviše nastavne ustanove, čiji zadatak je da spremaju visokokvalificirane stručnjake, pomažu privredni, kulturni i opšti razvitak BiH. Svoj zadatak Univerzitet i fakulteti ostvarivali su nastavom, naučnim radom, saradnjom sa drugim fakultetima i univerzitetima i međunarodnom naučnom saradnjom.

Vlada NRBiH i savezna vlada su razvitku i organiziranju visokoškolskih ustanova posvetile najveću pažnju i stavile im na raspolaganje velika novčana i druga sredstva da bi što prije otpočeli s radom. Riječ je o stalnim budžetskim sredstvima i sredstvima za izgradnju i opremu fakulteta. Time je država direktno finansirala i usmjeravala ovu djelatnost. Sam budžet nije bio dovoljan za finansiranje naučnih ustanova pa im je Vlada NRBiH na ime povećanih troškova dodjeljivala određene novčane iznose i odobravala kredite.

Oprema za izvođenje nastave sve do 1951. godine nije bila zadovoljavajuća, pa su se profesori snalazili improviziranjem ili pravljjenjem opreme u vlastitoj režiji. Dio opreme dobiven je od UNICEF-a, a pomoć su pružili i fakulteti iz Beograda i Zagreba. Sredstva za domaću literaturu i časopise, te devize za strane obezbjeđivala je država. U BiH je zahvaljujući tome stizala literatura i časopisi iz velikog broja zemalja.

Država je obezbjeđivala i sredstva za studijska putovanja i specijalizacije u inostranstvu. Kada je riječ o finansiranju visokoškolskih i naučnih ustanova, prva sveobuhvatna analiza utrošenih sredstava sačinjena je 1957. godine. Smanjivanje investicija za visokoškolske i naučne ustanove u 1949/50. godini bilo je u vezi s prilagođavanjem petogodišnjeg plana uslovima ekonomske blokade i sukoba sa IB-om, a od 1952. do 1958. godine budžet ovih ustanova bio je u stalnom porastu. Pored budžetskih sredstava, davani su i krediti za nabavku knjiga, odnosno razvoj naučnih biblioteka.

Pored plata koje su bile redovne, vlada je dodjeljivala nagrade za doprinos razvoju ovih institucija i za unapređenje nauke. Plata doktora nauka bila je od 1949. do 1951. godine između 7.000-8.000 dinara, 1951. iznosila je 9.300, a 1956. bila je iznad od tog iznosa. Nabavke iz inostranstva vršene su jer materijalna oprema univerziteta nije bila dovoljna.

Vlada je stipendirala studente koji su studirali u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu, Ljubljani i inostranstvu. Prema Zakonu o organizaciji naučnog rada iz 1957. godine promijenjen je dotadašnji način financiranja ovih ustanova, tako što se sa budžetskog dotiranja prešlo na ugovaranje naučnih zadataka putem sufinansiranja.

BiH je u Drugom svjetskom ratu bila izložena velikim pustošenjima i razaranjima. Oslobođenje je dočekala sa spaljenim i razorenim gradovima i selima, sa potpuno paraliziranim i neupotrebljivim saobraćajnicama, sa uništenom industrijom i privredom. U takvim okolnostima, uz velike zadatke koje je KPJ postavila pred cijeli narod, trebalo je najprije započeti proces obrazovanja kadrova svih profila.

Obnova i izgradnja zemlje odvijala se u uslovima nedostatka kadra koji je bio potreban za podizanje industrijskih, poljoprivrednih i drugih objekata, za osposobljavanje saobraćajnica i za njihovu dalju izgradnju, za podizanje hidrocentrala i termocentrala, za elektrifikaciju zemlje, za izgradnju svega što će služiti boljem životu stanovnika BiH. Rješavanje pitanja nastavnog kadra bilo je povezano s materijalnim uslovima, a gorući problem bilo je i stambeno pitanje nastavnika.

Kako kadrova nije bilo, trebalo je najprije započeti proces njihovog obrazovanja. BiH je neprekidno bila otvorena za stručnjake pa ih je stalno pozivala i tražila. U prvih nekoliko godina nakon rata pomoć u ovom pogledu pružala je Savezna vlada, pa je dogovorima republičkih vlada obezbjeđivan neophodni nastavnički kadar. Potrebe za nastavnicima bile su velike. One su rješavane dogovorima republičkih vlada i tretirane su kao pomoć Bosni i Hercegovini. Na sarajevskim fakultetima predavali su gostujući profesori i asistenti iz Beograda i Zagreba. Nedostatak kadra bio je osjetan gotovo na svim fakultetima, pa je ovaj problem rješavan i tako što su odmah birani u redovna zvanja i tako ostajali duže na fakultetima u BiH.

U prvoj godini rada na tri prva bosanskohercegovačka fakulteta (Medicinski, Pravni i Visoka poljoprivredna škola) radilo je 27 nastavnika. Nakon toga slijedio je nagli skok, protok kadra bio je vrlo intenzivan. Osipanje kadra na kraju semestara bilo je u vezi sa prelaskom u Beograd ili Zagreb, jer je Sarajevo mnogima bilo samo odskočna daska dok se u tim sredinama ne ukažu slobodna mjesta. Pitanje kadra rješavano je na različite načine, između ostalog i sklapanjem ugovora sa inostranim profesorima i slanjem vlastitog kadra na specijalizacije u zemlji i inostranstvu.

Personalnom rekonstrukcijom svih visokoškolskih i naučnih ustanova te podacima o broju objavljenih naučnih radova da se zaključiti da je u cjelini kadar bio dobar. Obrazovanje su stekli u Beogradu, Zagrebu, inostranstvu. Ovaj se kadar stalno izgrađivao u struci kroz specijalizacije, studentske boravke, učestvovanjem na naučnim i stručnim skupovima.

Ukupni rezultati procesa stvaranja i razvoja visokoškolskih i naučnih kadrova u posmatranom razdoblju iskazani su u ovom radu kroz rubrike: stalni nastavnici, pomoćno nastavno osoblje, honorarni nastavnici Sarajevskog univerziteta, studenti i njihova republička pripadnost, procentualni pokazatelji, doktorati, stanje kadra po fakultetima, institutima i zavodima.

Ukupni doprinos prvih profesora bosanskohercegovačkih fakulteta razvoju zemlje, njenom prosvjetnom, kulturnom i naučnom preobražaju sadržan je u sljedećem:

- za njihova imena veže se nastanak i razvoj visokoškolskih i naučnih ustanova,
- oni su se starali da njihove ustanove što prije izrastu u prave naučno-nastavne institucije,
- organizirali su katedre na fakultetima,

- okupljali su i pomagali mlađi naučni kadar,
- njihovi naučni radovi najvećim su dijelom posvećeni tematici vezanoj za BiH i
- uz njihova imena vezan je opsežan nastavni i naučni rad.

I u tom vremenu zabilježeni su slučajevi plagijata i kršenja etičkog kodeksa.

Dva najvažnija zadatka bila su obavljena, a to je okupljanje i izgrađivanje prvog jezgra budućih bosanskohercegovačkih naučnika i predanost nauci.

Visokoškolske i naučne institucije u BiH nakon Drugog svjetskog rata osnivale su se relativno brzo. Univerzitet u Sarajevu i Naučno društvo NRBiH bili su glavni faktori ove faze naučnog života u Sarajevu a time i u BiH. Naučni život u BiH se nakon 1945. godine snažno razvio. Pokazatelji ovog napretka su značajna naučna ostvarenja, savladavanje republičkih okvira, veoma brzo prilagođavanje evropskom načinu naučnog rada. Ovaj razvoj karakteriše i povećan procent i udio Bošnjaka u naučnim ostvarenjima.

Sumiranjem rezultata institucionalizacije nauke po ustanovama dolazi se do sljedećih zaključaka:

- do 1952. godine izražena je opterećenost nastavnika sa izgradnjom fakulteta i intenzivnom nastavom, zbog čega je naučni rad bio slabiji, da bi se nakon toga naučni rad nastavnika i asistenata razvijao, o čemu govori i broj diplomiranih, kao i broj od 16 novopokrenutih naučnih časopisa,
- naučni radnici BiH bili su u toku sa svim značajnim zbivanjima na polju nauke u svijetu zahvaljujući intenzivnim kontaktima sa inostranim institucijama i kolegama, bili su saradnici uglednih naučnih časopisa, i učesnici na skupovima, poznavali su nekoliko stranih jezika, a njihovi originalni radovi predstavljali su doprinos razvoju nauke.

Kada je riječ o ukupnom doprinosu profesora Sarajevskog univerziteta nastanku i razvoju visokoškolskih i naučnih institucija u BiH treba istaći sljedeće: imena mnogih od njih su po sveukupnom angažmanu i doprinosu predstavljala instituciju za sebe. Ukupni nastavni i naučni rad bio je neraskidivo povezan sa procesom institucionalizacije visokoškolskih i naučnih ustanova u BiH nakon 1945. godine. Oni su dali izuzetno značajan doprinos razvoju zemlje, njenom prosvjetnom, kulturnom i naučnom preobražaju.

Tako je npr. prof. dr Anto Babić učesnik rata, vijećnik ZAVNOBiH-a, bio prvi ministar prosvjete NRBiH, potpredsjednik Narodne skupštine NRBiH, profesor Više pedagoške škole, predsjednik Komiteta za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. On je jedan od ljudi koji formiraju univerzitet, prvi u historiji BiH, sva njegova aktivnost ide u tom pravcu. On je osnivač, dekan, profesor, šef katedre na Filozofskom fakultetu, inicijator i osnivač Naučnog društva NRBiH, inicijator i osnivač Društva istoričara BiH, jedan od najistaknutijih graditelja Univerziteta u Sarajevu. Njegovi naučni radovi objavljeni su u *Pregledu*, *Godišnjaku* Društva istoričara, Glasniku arhiva, JIČ-u, Radovima Naučnog društva, enciklopediji Jugoslavije. Sve ove aktivnosti odvijale su se u rasponu od 5 godina. On uporno ide sa institucije na instituciju, u tom radu vidi se cilj i kontinuitet, a krajnji rezultat bilo je osnivanje Filozofskog fakulteta u Sarajevu. A bez Filozofskog fakulteta država je bez vlastite inteligencije, odnosno sa inteligencijom koja se formira u nekim drugim sredinama.

Zahvaljujući svemu tome BiH je 31. XII 1957. godine imala 26 samostalnih ustanova van fakulteta i 73 ustanove na univerzitetu i fakultetima. Formiranjem Savjeta za pitanja naučnoistraživačkog rada u BiH (1956) i donošenjem Zakona o organizaciji naučnog rada (1957) određene su ustanove koje se mogu baviti naučnim radom, njihovo mjesto u društvu kao i način finansiranja. Došlo je do spajanja niza ustanova sa drugim (zbog istovjetnosti rada i paralelizma u radu, zbog slabih finansijskih mogućnosti, slabe opreme ili nedostatka kadrova), izvršeno je objedinjavanje ustanova van fakulteta sa onim na fakultetu (šumarstvo, poljoprivreda, veterinarstvo, medicina, građevinarstvo). Izvršno vijeće je početkom 1958. godine naučni rad organiziralo tako što je došlo do grupiranja i objedinjavanja u oblasti: prirodnih nauka, društvenih nauka, industrije i rudarstva, poljoprivrede, šumarstva, građevine, medicine i veterinarstva. Savjet za naučnoistraživački rad je ukinut, a rad na tom polju nastavila je Komisija za naučni rad pri Savjetu za nauku i kulturu Vlade NRBiH.

Rezime

Proces nastanka i razvoja visokoškolskih i naučnih ustanova u BiH započeo je odmah po završetku Drugog svjetskog rata 1945. godine i odvijao se kroz dvije razvojne faze: 1. od 1945. do 1951. i 2. od 1951. do 1958. Prva je obilježena obnovom i izgradnjom zemlje, odnosno rezultatima izvršenja prvog petogodišnjeg plana. Rezultati postignuti u tom vremenu doveli su BiH na pozicije koje je imala 1940. godine, čime su bili stvoreni polazni osnovi da se započne sa procesom institucionalizacije visokoškolskih i naučnih ustanova. Događanja koja su uslijedila, a u vezi sa rezolucijom Informbiroa, stavila su BiH pred velika iskušenja.

U takvim okolnostima otvaranje Univerziteta u Sarajevu 1949. godine predstavljalo je izuzetno značajnu naučnu, obrazovnu, kulturnu i društvenu tekovinu u razvoju BiH. Stvaranjem vlastitih visokoškolskih ustanova željelo se što neposrednije uticati na broj i kvalitet stručnjaka potrebnih zemlji. Ovim su nauka i naučni rad u BiH dobili više mogućnosti i prostora za svoje djelovanje. Drugu razvojnu fazu karakteriše viši stepen razvitka visokoškolskih i naučnih ustanova i naučnog života u BiH. U ovom su vremenu stvorene najvažnije nastavno-naučne institucije, fakulteti, više i visoke škole, instituti i zavodi, objedinjeni u Univerzitet. Ova činjenica predstavljala je važan događaj u kulturnom i naučnom preobražaju BiH, ali i jednu od bitnih konstituenti njene državnosti. Time je Univerzitet postao središte obrazovanja, istraživanja i naučnog stvaranja. Nauka je ovim postala faktor opšteg napretka i imala je snažnog udjela u prevladavanju zaostalosti i prerastanju BiH u srednje razvijenu zemlju.

Posljedica institucionalizacije visokoškolskih i naučnih institucija bila je stvaranje bosanskohercegovačke nauke.